

IRENA KROPSZ

Zakład Polityki Regionalnej i Agrobiznesu
Katedra Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa – Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

DZIAŁALNOŚĆ POZAROLNICZA GOSPODARSTW ROLNYCH NA TERENIE DOLNEGO ŚLĄSKA

Non-agricultural activity of farms in the Lower Silesia region

ABSTRAKT: Obniżający się poziom dochodów pochodzących z pracy w rolnictwie wpłynął na pogorszenie się sytuacji materialnej rodzin wiejskich. Dla części gospodarstw szansą na wykorzystanie potencjalnych nadwyżek siły roboczej bez konieczności podejmowania pracy poza gospodarstwem może być połączenie działalności rolniczej i pozarolniczej.

Uwzględniając powyższy problem podjęto badania, które pozwoliły na określenie struktury uzyskiwanych dochodów w wybranych gospodarstwach oraz zamierzeń rolników w odniesieniu do obecnie prowadzonej działalności rolniczej i pozarolniczej. Obiekty do badań wybrano celowo uwzględniając położenie gospodarstwa na obszarze wiejskim oraz prowadzenie dodatkowej działalności pozarolniczej. W opracowaniu wykorzystano ponadto informacje zawarte w statystyce powszechnej. Materiały źródłowe opracowano wykorzystując metodę opisową oraz porównawczą.

Wyniki badań dowiodły, że niskie dochody uzyskiwane z działalności rolniczej oraz ogólnie trudna sytuacja ekonomiczna gospodarstw sprawiły, że większość rolników podejmuje działalność pozarolniczą w celu pozyskania dodatkowych dochodów, które uzupełniają braki finansowe wynikające z działalności podstawowej.

słowa kluczowe – key words:

Dolny Śląsk – *Lower Silesia*, obszary wiejskie – *rural areas*, gospodarstwo rolne – *farm*, działalność pozarolnicza – *non-agricultural activity*

WSTĘP

Podstawową formą aktywności gospodarczej na terenach wiejskich są małe i średnie przedsiębiorstwa. Stanowią one główny element przedsiębiorczości regionalnej (7, 8). To ta skala przedsiębiorczości jest podstawą rozwoju krajów członkowskich UE. Firmy MŚP skupiają się w regionach gospodarczo rozwiniętych, wokół dużych aglomeracji miejskich przede wszystkim z powodu lepszej infrastruktury technicznej, rynków zbytu oraz lepiej wykształconych pracowników (2). Relatywnie mniej firm znajduje się na terenach wiejskich bardziej oddalonych od ośrodków miejskich.

Istotne znaczenie w przemianach społeczno-ekonomicznych na obszarach wiejskich w Polsce miał ten rodzaj przedsiębiorczości, który skłaniał ludzi do podejmowania działań na rzecz zakładania i rozwoju różnorodnych działalności gospodarczych. Istotą rozwoju terenów wiejskich są małe firmy tzw. „small businessu”, które dzięki swojej elastyczności łatwo dostosowują się do warunków ekonomicznych i odgrywają znaczącą rolę w gospodarce. Dzięki małym firmom angażującym swój kapitał następuje ożywienie obszarów wiejskich (1). Rozwój przedsiębiorczości powinien stać się podstawowym kierunkiem rozwoju wsi. Działalności gospodarcze funkcjonujące na tych terenach pełnią istotne funkcje: zapewniają dodatkowe dochody ludności wiejskiej, tworzą nowe miejsca pracy i zmniejszają bezrobocie, aktywizują lokalną ludność oraz przyczyniają się do poprawy warunków życia na wsi (6).

Podjęte na terenach wiejskich przedsięwzięcia można podzielić według kilku kryteriów. Dotyczą one modernizacji i rozwoju rolnictwa oraz form działalności pozarolniczej. Do działalności związanych z agrobiznesem zaliczyć można np. uprawę roślin i chów zwierząt, drobne przetwórstwo surowców rolnych, handel własnymi wyrobami, przechowalnictwo, transport, zaopatrzenie w materiały i środki do produkcji rolniczej itp. Działalności pozarolnicze to: rzemiosło, handel, warsztaty, punkty usługowe, działalności produkcyjne, hotelarstwo i organizowanie wypoczynku itp. Wachlarz podejmowanych działalności jest zróżnicowany i w dużej mierze uzależniony od warunków przyrodniczych, społecznych i ekonomicznych (3). Środowisko wiejskie posiada wiele korzystnych cech do rozwoju przedsiębiorczości; istnieją tam duże zasoby taniej siły roboczej i tanie tereny pod prowadzenie działalności gospodarczej (4).

Rozwój działalności pozarolniczej to bardzo dobre rozwiązanie dla ludności zamieszkującej obszary wiejskie, a zwłaszcza dla właścicieli i użytkowników gospodarstw rolniczych szukających dodatkowych dochodów mających zrekompenzować niskie dochody z działalności rolniczej.

CEL, ZAKRES I METODYKA BADAŃ

Na terenie obszarów wiejskich Dolnego Śląska przeprowadzono w roku 2005 badania ankietowe wśród gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą. Analiza prowadzona była z uwzględnieniem podziału województwa na regiony funkcjonalne obszarów wiejskich wyodrębnione w ramach Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego z roku 2002: I – intensywnego rolnictwa, II – rolniczo-rekreacyjny, III – przemysłowo-rekreacyjno-turystyczny, IV – rolniczo-przemysłowy, V – rolniczo-przemysłowo-rekreacyjny.

Dobór obiektów do badań był celowy, a kryterium celu stanowiło położenie gospodarstwa na obszarze wiejskim oraz prowadzenie dodatkowej działalności pozarolniczej. Łącznej analizie poddano 20 gospodarstw rolnych. Badania miały na celu ocenę zamierzeń w odniesieniu do prowadzonej działalności rolniczej i pozarolniczej.

czej oraz określenie struktury uzyskiwanych dochodów w tych gospodarstwach. Dodatkowo w opracowaniu wykorzystano dostępne informacje zawarte w statystyce powszechnej, na podstawie której określono udział gospodarstw prowadzących działalność rolniczą i pozarolniczą w ogólnej liczbie gospodarstw na Dolnym Śląsku. Przy opracowaniu materiałów źródłowych wykorzystano metodę opisową do charakterystyki wyników badań oraz metodę porównawczą do porównania wyników uzyskanych w poszczególnych regionach funkcjonalnych Dolnego Śląska (5).

WYNIKI BADAŃ

Gospodarstwa rolne zajmujące się wyłącznie działalnością rolniczą na Dolnym Śląsku stanowią prawie 61%, czyli mniej niż średnio w Polsce. Natomiast około 10% stanowią gospodarstwa, które oprócz działalności rolniczej prowadzą dodatkowo działalność pozarolniczą. Jest to udział nieco większy niż średnio w Polsce. Liczba gospodarstw z działalnością pozarolniczą jest nieduża w odniesieniu do ogółu gospodarstw. Ze względu na niekorzystną sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych ich właściciele i użytkownicy powinni w przyszłości na szerszą skalę podejmować aktywność gospodarczą w sferach pozarolniczych.

Tabela 1

Udział gospodarstw według rodzaju prowadzonej działalności na obszarze Polski oraz Dolnego Śląska (%)
Percentage of farms according to the kind of activity in Poland and Lower Silesia (%)

Jednostka terytorialna The territorial individual	Gospodarstwa ogółem prowadzące: All farms:			Gospodarstwa indywidualne prowadzące: Individual farms:		
	wyłącznie działalność rolniczą only agricultural activity	wyłącznie działalność pozarolniczą only non-agricultural activity	działalność rolniczą i pozarolniczą the agricultural and non-agricultural activity	wyłącznie działalność rolniczą only agricultural activity	wyłącznie działalność pozarolniczą only non-agricultural activity	działalność rolniczą i pozarolniczą the agricultural and non-agricultural activity
Polska Poland	65,4	3,5	8,8	65,4	3,5	8,8
Województwo dolnośląskie The Lower-Silesian province	60,8	5,1	9,8	60,9	5,1	9,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS
Source: own study on the basis of GUS data

Analizowane w opracowaniu gospodarstwa prowadzące dodatkowo działalność pozarolniczą na Dolnym Śląsku w 68% posiadały grunty własne, natomiast resztę gruntów dzierżawiły. Największy udział gruntów dzierżawionych występował w gospodarstwach regionu V – aż 40,7% powierzchni gospodarstwa, natomiast najmniejszy – w gospodarstwach regionu IV (16%). Gospodarstwa w regionie III użytkowały tylko grunty własne (tab. 2).

Tabela 2

Struktura własności gruntów badanych gospodarstw rolnych prowadzących działalność pozarolniczą
Structure of the property of lands in farms with non-agricultural activity

Wyszczególnienie Specification	Regiony; Regions					Ogółem Total
	I	II	III	IV	V	
Udział gruntów (%); Percentage of lands (%)						
Grunty własne Own lands	64,5	75,6	100,0	84,0	59,3	67,9
Grunty dzierżawione Rented lands	35,5	24,4	0,0	16,0	40,7	32,1
Razem powierzchnia gospodarstwa Total area of the farm	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Średnia powierzchnia gospodarstwa (ha) Average area of the farm (ha)	36,21	26,71	27,58	12,65	71,30	46,29

Źródło: badania własne
Source: own research

W strukturze produkcji gospodarstw dolnośląskich dominującą działalnością była produkcja roślinna, w tym zboża (u 95% badanych), dlatego był to główny kierunek, na który dokonywano inwestycji w gospodarstwach. Drugim wiodącym kierunkiem działalności była produkcja zwierzęca w 15% badanych gospodarstw (tab. 3).

W 25% gospodarstw rolnicy zamierzali również w przyszłości inwestować w rozwój działalności pozarolniczej, która znacznie poprawia ich sytuację materialną. Zainteresowaniem cieszyła się działalność agroturystyczna i turystyczna, a w dalszej kolejności – handel i rzemiosło. Na Dolnym Śląsku 45% badanej populacji zamierza w przyszłości utrzymać działalność rolniczą na obecnym poziomie, a około 50% badanych ma zamiar nawet powiększyć areał swojego gospodarstwa. Rolnicy w 60% wypowiedzi stwierdzili, że zamierzają ubiegać się o środki z funduszy unijnych przeznaczone na ten cel (tab. 4).

Ze względu na niskie dochody uzyskiwane z działalności rolniczej oraz ogólnie trudną sytuację ekonomiczną gospodarstw, w większości podejmowana jest

Tabela 3

Przeważająca działalność rolnicza (% liczby gospodarstw) w badanych gospodarstwach rolnych prowadzących działalność pozarolniczą
Structure of the production in farms (%) with non-agriculture activity (dominant agricultural activity)

Wyszczególnienie Specification	Regiony; Regions					Ogółem Total
	I	II	III	IV	V	
Produkcja zbóż Production of cereals	71,4	100,0	100,0	37,5	60,0	95,0
Produkcja zwierzęca Animal production	14,3	0,0	0,0	25,0	0,0	15,0
Ogrodnictwo Horticulture	0,0	0,0	0,0	25,0	0,0	10,0
Sadownictwo Pomology	0,0	0,0	0,0	12,5	20,0	10,0
Inna (pszczelarstwo, warzywa) Other activities (bee-keeping, vegetables)	14,3	0,0	0,0	0,0	20,0	10,0
Ogółem Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Źródło: badania własne
Source: own research

działalność pozarolnicza w celu pozyskania dodatkowych dochodów. Często inne dochody uzupełniają braki finansowe wynikające z działalności podstawowej. Aż w 35% gospodarstw na Dolnym Śląsku dochody z działalności rolniczej stanowią zaledwie do 10% dochodów ogółem, z widocznym dość dużym zróżnicowaniem między regionami. W IV regionie funkcjonalnym taka struktura dochodów dotyczy aż 67% gospodarstw rolnych, a w I regionie – 20%. W 45% gospodarstw na Dolnym Śląsku dochody z działalności rolniczej stanowiły powyżej 50% dochodów ogółem, w I regionie funkcjonalnym takich gospodarstw było aż 60%, natomiast w III regionie – żadnego (tab. 5).

W związku z powyższą sytuacją, dochody uzyskiwane z działalności alternatywnych zawsze stanowią uzupełnienie i wsparcie działalności podstawowej (rolniczej). Na Dolnym Śląsku w prawie 79% gospodarstw badanej populacji dochód z działalności pozarolniczej w 10% przeznaczają się na działalność rolniczą (tab. 6). Ponad 10% badanych przeznaczają na ten cel do 20% tego dochodu, a po ponad 5% z nich nawet do 40% i 50% dochodów. Widoczne jest również bardzo duże zróżnicowanie w poszczególnych regionach funkcjonalnych Dolnego Śląska. Wynika to ze zróżnicowanego poziomu osiąganych dochodów w poszczególnych regionach, ale również ze specyfiki danego regionu oraz pełnionych przez dany region funkcji określonych w Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego. W regionie III i V funkcjonalnym wszystkie gospodarstwa przeznaczają do 10% dochodów

Tabela 4

Kierunek inwestowania oraz zamierzenia prowadzących badane gospodarstwa w przyszłości (%)
 Future of farms and intention of farmers (%)

Wyszczególnienie Specification	Obszar wypowiedzi The area of the statement	Region; Regions					Ogółem Total
		I	II	III	IV	V	
Kierunek inwestycji The direction of the investment	produkcja roślinna crop production	80,0	100,0	50,0	33,3	66,7	75,0
	produkcja zwierzęca animal production	20,0	14,3	0,0	33,3	0,0	15,0
Kierunek inwestycji The direction of the investment	przetwórstwo rolnicze agricultural processing	40,0	14,3	0,0	0,0	0,0	15,0
	działalność pozarolnicza nonagricultural activity	0,0	14,3	50,0	33,3	66,7	25,0
	ziemia land	20,0	14,3	0,0	33,3	0,0	15,0
Zamierzenia co zatrzymać w przyszłości z działalności rolniczej Future of agricultural activity	na obecnym poziomie no changes	40,0	28,6	100,0	66,7	33,3	45,0
	powiększyć gospodarstwo to enlarge the farm	60,0	57,1	0,0	33,3	66,7	50,0
	pomniejszyć gospodarstwo to diminish of the farm	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Zamiar ubiegania się o środki z funduszy unijnych Application for EU funds	sprzedać całe gospodarstwo to sell the whole farm	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	5,0
	tak; yes	80,0	42,9	100,0	33,3	66,7	60,0
	nie; no	20,0	57,1	0,0	66,7	33,3	40,0

Źródło: badania własne
 Source: own research

Tabela 5

Udział dochodów z działalności rolniczej w dochodach ogółem (%)
Percentage of incomes from agricultural activity in total incomes

Wyszczególnienie Specification	Region; Regions					Ogółem Total
	I	II	III	IV	V	
do 10%; to 10%	20,0	28,6	50,0	66,7	33,3	35,0
10–20%	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	5,0
20–30%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
30–40%	0,0	0,0	50,0	0,0	33,3	10,0
40–50%	20,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,0
powyżej 50%; above 50%	60,0	57,1	0,0	33,3	33,3	45,0
Ogółem; Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania własne
Source: own reasearch

Tabela 6

Udział dochodów z działalności pozarolniczej przeznaczanych na działalność rolniczą (%)
Percentage of incomes from the nonagricultural activity allocated for the agricultural activity

Wyszczególnienie Specification	Region; Regions					Ogółem Total
	I	II	III	IV	V	
do 10%; to 10%	50,0	85,7	100,0	50,0	100,0	78,9
10–20%	25,0	0,0	0,0	50,0	0,0	10,5
20–30%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
30–40%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
40–50%	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,3
powyżej 50%; above 50%	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	5,3
Ogółem; Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania własne
Source: own reasearch

z działalności pozarolniczej na działalność rolniczą, a w I i IV regionie 50% badanej populacji. Do 20% tych dochodów na działalność rolniczą przeznaczają 50% gospodarstw regionu IV oraz 25% gospodarstw regionu I funkcjonalnego. Do 50% alternatywnych dochodów na działalność rolniczą przeznaczają 25% gospodarstw I regionu, natomiast powyżej 50% takich dochodów przeznaczają ponad 14% badanych gospodarstw II regionu funkcjonalnego.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Przeprowadzone badania dotyczące dodatkowej działalności pozarolniczej prowadzonej przez rolników na terenie obszarów wiejskich Dolnego Śląska miały na celu wykazanie zasadności i przesłanek do rozpoczęcia oraz prowadzenia działalności pozarolniczej. Głównym czynnikiem było uzyskanie dodatkowych dochodów w sytuacji pogarszających się warunków ekonomicznych z zakresu prowadzonej już działalności rolniczej.

Analiza wyników z przeprowadzonych badań pozwoliła wyciągnąć kilka syntetycznych wniosków:

1. Udział gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego jest zbyt mały.

2. Pomimo pogarszającej się sytuacji ekonomicznej 95% badanych rolników zamierza zwiększyć areal gospodarstwa lub pozostawić go na obecnym poziomie. Tylko niewielu z nich zamierza sprzedać całe gospodarstwo.

3. Dużym zainteresowaniem wśród działalności dodatkowych cieszy się działalność turystyczna i agroturystyczna, co wynika z przyrodniczo cennych walorów regionu dolnośląskiego. Rolnicy świadczą także inne usługi oraz podejmują aktywność gospodarczą w zakresie rzemiosła.

4. Dochody z działalności rolniczej w 35% badanych gospodarstw stanowią zaledwie 10% ogółem uzyskiwanych dochodów, natomiast resztę dochodów uzupełniają dochody z działalności pozarolniczej, renty i emerytury oraz dochody z pracy zarobkowej.

5. Dochody z działalności pozarolniczej mają duży udział – około 50% – w strukturze dochodów ogółem uzyskiwanych przez gospodarstwa.

6. Większość (79%) badanych gospodarstw przeznacza do 10% dochodów z działalności pozarolniczej na działalność rolniczą, a ponad 10% gospodarstw – do 20% tych dochodów.

LITERATURA

1. Hunek T.: Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju „small businessu” na terenach wiejskich. W: Przedsiębiorczość na terenach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej. IRWiR PAN, Warszawa, 1993.
2. Hybel J.: Rola małych i średnich przedsiębiorstw w ograniczaniu bezrobocia w Polsce. Rocz. Nauk. SERiA, Warszawa-Poznań-Białystok, 2001, **III(1)**: 123-127.
3. Kapusta F.: Teoria agrobiznesu. Wyd. AE Wrocław, 2001, cz. I.
4. Kłodziński M.: Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich. w: Aktywizacja gospodarcza terenów wiejskich. IRWiR, PAN, Warszawa, 1999, 25-34.
5. Kopeć B.: Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych. Skrypt AR Wrocław, 1983, 166-199.
6. Kropsz I.: Rola infrastruktury i przedsiębiorczości w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich. Rocz. Nauk. SERiA, Warszawa-Poznań-Koszalin, 2003, **V(4)**: 163-167.

7. Woźniak A.: Sposoby wspierania przedsiębiorczości oraz innowacyjność małych i średnich przedsiębiorstw. Zag. Doradztwa Rol., 2006, **4(48)**: 31-40.
8. Zuzek C.K.: Małe i średnie przedsiębiorstwa jako istota przedsiębiorczości regionalnej. Acta Agr. Silv., Ser. Agraria, PAN-Oddział w Krakowie, Sekcja Ekonomia, 2006, **XLVI/1**.

NON-AGRICULTURAL ACTIVITY OF FARMS IN THE LOWER SILESIA REGION

Summary

The low level of incomes arising from work in agriculture is responsible for the difficult economic situation of many farms. For some of the farms that have a labour surplus, instead of finding work outside the farm, it can be an opportunity to combine their agricultural and non-agricultural activity on the farm.

Taking into account the above-mentioned problem research was undertaken to estimate the structure of incomes in studied farms and to evaluate farmers' intentions related to their agricultural and non-agricultural activity. The research objects were selected taking into account the location of the farm and its additional non-agricultural activity. Moreover, in the research, official statistical data was used. Descriptive and comparing methods were used to interpret the source materials.

The results of the research proved that low incomes from agricultural activity and generally difficult economic situations of farms is the most important factor influencing farmers' decision to undertake the non-agricultural activity.

Praca wpłynęła do Redakcji 15 VII 2007 r.